

УДК 168.5/165.9

МЕТОД СИСТЕМНОГО КОМПОНУВАННЯ І ПОДВІЙНЕ СИСТЕМНЕ МОДЕЛЮВАННЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ІДЕЙ ПРЕДСТАВНИКІВ НІМЕЦЬКОЇ ФІЛОСОФІЇ XVII – XIX СТ.

Алла Нерубасська

*Одеський національний університет імені І.І. Мечникова,
факультет історії та філософії,
кафедра філософії та методології пізнання,
вул. Дворянська, 2, 65000, м. Одеса, Україна*

У роботі проведено системний аналіз буття людини в епоху Просвітництва та Нового часу у німецькій філософії. Показано, як можливо використовувати метод системного компонування на низки ідей філософів Німеччини (Г.Е. Лессінг, Й.Г. Гердер, Ф. Шиллер). Сенс компонування полягає в тому, що, наприклад, є кілька систем $S_1, S_2 \dots S_n$. У цьому дослідженні цими системами стали різні концепції буття особистості. Шляхом компонування отримуємо третю, або четверту, або будь-яку іншу за номером систему. Метод компонування і декомпонування систем можна використовувати для виявлення відповідності між різними системами. Системи буття людини у Лессінга, Гердера і Шиллера (S_1, S_2, S_3) були скомпоновані в систему S_4 (система буття людини в епоху Просвітництва в Німеччині). Система S_4 – відкрита (атрибутивний системний параметр), тому вона допускає додавання будь-якої кількості концепцій для їх подальшого компонування або декомпонування. Проведено подвійне системне моделювання системи буття особистості в концепціях І. Канта, Г. Гегеля та Л. Фейєрбаха. Найдені їх концепти (атрибутивні та реляційні), структури (атрибутивні та реляційні) та субстрат, який у наданих системах один і той же – це людина.

Ключові слова: людина, буття, система, концепт, структура, субстрат, компонування.

Актуальність філософсько-антропологічної проблематики в історії ідей постійно притягує увагу вчених, особливо з появою нових методів дослідження, які дозволяють глибше побачити сутнісні картини. До таких історичних проблем філософії, а точніше філософської антропології, належить проблема визначення буття людини.

Зазначу деяких сучасних дослідників з української філософської думки, що займаються проблемою буття особистості. В.Л. Петрушенко людину бачив антиподом соціуму та історії. Є.К. Бирицький ставить на один п'єдестал особистість, екзистенцію і культуру. В.Ю. Даренський розглянув діалог людини і природи у зрізі екзистенціальності. І.А. Донникова представила людину і культуру через призму соціального порядку, вивела інтегративну роль культури у формуванні цілісного людського буття. Е.Н. Князьєва в особистості виділила динамічну структуру. У багатьох сучасних дослідженнях не вистачає сучасної методологічної бази. Тому в нашій роботі пропонуємо скористатися системно-параметричним методом, а також методом системного компонування на прикладі німецької філософії.

Зіставлення моделей буття особистості можна досліджувати за допомогою операцій реїстичного аналізу і синтезу, як це було запропоновано Л. Терентьєвою щодо розвитку філософії і науки. «Як поєднані системи можуть розглядатися системи філософських ідей <...> і відповідні їм «трикутники», і більш складні наукові ідеї» [1, с. 109]. Системи можна об'єднати за допомогою методу компонування і декомпонування систем [2, с. 125–133].

Мета статті – показати, як працює метод компонування, провести подвійне системне моделювання філософських ідей Німеччини епохи Просвітництва і Нового часу.

О.В. Чайковський розглянув метод компонування і декомпонування, з'єднавши його з апаратом параметричної загальної теорії систем А.І. Уймова. Отримана формалізація сполучно-розділових процесів дозволяє прогнозувати диференціацію й інтеграцію нового знання і нових ідей [3, с. 292–295].

Сенс компонування полягає в тому, що, наприклад, є кілька систем S_1, S_2, \dots, S_n . У нашому дослідженні цими системами стали різні концепції буття особистості. Шляхом компонування отримуємо третю, або четверту, або будь-яку іншу за номером систему. Метод компонування і декомпонування систем можна використовувати для виявлення відповідності між різними системами, де системоутворюючі предикати систем збігаються. Як відзначають сучасники, «сформульований Н. Бором у 1913 р. як «наведення мостів» (Б.М. Кедров) у разі зміни однієї природничо-наукової теорії іншою, принцип відповідності став провідним у методології розвитку наукового знання» [1, с. 110]. Оскільки вимагати ідентичності системоутворюючих властивостей або відносин мети не було, то і спрощувати формули в роботі неправомірно. Однак таку процедуру можна проводити поза межами цієї статті.

Розглянемо епоху Просвітництва в Німеччині, головними представниками цієї епохи стали Г.Е. Лессінг, І.Г. Гердер, Ф. Шиллер, революційні демократи Г. Форстер, К. Шубарт, І. Зьойме та ін. Систематизуємо і проведемо компонування деяких систем буття особистості.

Відомо, що Готхольд Ефраїм Лессінг (нім. Gotthold Ephraim Lessing) – німецький поет, драматург, теоретик мистецтва і літературний критик-просвітитель, основоположник німецької класичної літератури. Знайдемо концепт його теорії, пов'язаної з буттям людини. Лессінг вважав, що призначення людини не перебуває в простому «розумуванні» («умствованні» російською мовою) [4], необхідно це «розумування» розглядати в зв'язку з живою діяльністю. Ось це ставлення розуму і діяльності в людині за Лессінгом можна прийняти за реляційний концепт (P). Атрибутивну структуру (R) можна побачити у властивостях, які він відстоював не тільки в окремій людині, скільки в народі. «Лессінг закликав до створення німецької національної літератури, в якій він бачив могутній засіб пробудження розумових сил народу, однієї з умов його національного відродження <...> боровся за національні літературні традиції, за високу ідейність, за мужній і сміливий реалізм, за зміст, що відображає життя і інтереси широких шарів німецького народу» [5].

Ідейність, мужність, сміливість, володіння національною ідеєю – всі ці властивості характерні для кожного громадянина, вони і є структурні елементи системи буття особистості. Субстратом (m) ми залишаємо людину. Складність деяких концепцій полягає в тому, що в них акцент робиться на суспільство, і виокремити вчення про буття людини поза належністю до соціуму стає неможливим, а якщо поміняти концепт, то отримаємо вже зовсім іншу систему.

Систему буття особистості у І.Г. Гердера можна уявити інакше, ніж у Г. Лессінга. Такі властивості, як вільне натхнення, національна самобутність зазвучали у Гердера як цільові установки. Їх можна прийняти за концепт системи буття особистості (P). А діяльні установки, які повинні визначати ставлення людини до життя, можна прийняти за реляційну структуру (R). Ці установки – це «розумні здібності людей зробити розумом; дані людині природою почуття реалізувати в мистецтві; потяг особистості зробити вільними і красивими»[6]. Субстрат цієї системи (m) – людина.

Розглянемо систему буття особистості у Ф. Шиллера. В. Віндельбанд підкреслює, що «Шиллер, як поет, бачив в естетичній функції найцінніше і досконале вираження люд-

ської особистості» [7, с. 260]. Тому властивість краси людини приймаємо за концепт системи (P). Два начала людини, постійно протиборчих (відношення) – розумне і чуттєве – можна прийняти за реляційну структуру (R) «Перше він називає «чуттєвим спонуканням», а друге – «спонуканням до форми».

Предметом чуттєвого потягу є повсякденне життя у широкому сенсі цього слова, а предметом потягу до форми – образ. Якщо перше відповідає законам необхідності, то друге належить галузі свободи. Постійна боротьба цих двох начал у людині є джерелом вічних страждань, внутрішніх метань і душевної дисгармонії загалом» [8, с. 195]. Субстрат (m) – людина.

Системи буття особистості Лессінга, Гердера і Шиллера позначимо S_1, S_2, S_3 відповідно – система буття людини епохи Просвітництва в Німеччині, в яку я і буду компонувати ці три системи. Система S_4 – відкрита (атрибутивний системний параметр), тому вона допускає додавання будь-якої безлічі концепцій, що належать німецької філософії Нового часу, для їх подальшого компонування або декомпонування.

Німецьке Просвітництво, як відомо, прагнуло компромісу між знанням і вірою, між наукою і релігією. Ставлення компромісу між знанням і вірою приймемо за концепт системи (P), який є реляційним. Знайдемо атрибутивну структуру (R). У Франції епоха Просвітництва формувала зміни суспільства за допомогою зміни установ, в Німеччині вважали, що перевиховувати необхідно окремих особистостей. У французькій літературі було більше того, що говорило про властивість людини володіти розумом, тоді як німецька відрізнялася більшою сердечністю [9].

Естетичні, чуттєві натури насамперед відзначалися в концепціях німецьких просвітителів. Тому ці властивості ми приймемо за атрибутивну структуру, яка реалізується на субстраті людина. Формальний запис компонування буде виглядати в спрощеному варіанті так:

$$S_4 : K(S_1, S_2, S_3) = S_4.$$

За використання системно-параметричного апарату цей запис виглядатиме так:

$$K([R_1(m_1)] P_1], [R_2(m_2)] P_2], [R_3(m_3)] P_3]) = [R_4(m_4)] P_4]$$

Відповіді на питання, які вирішувалися в раціоналізмі, емпіризмі, просвітництві, по-новому представили вчені німецької класичної філософії: І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель, Л. Фейєрбах. Загальновідомо, що саме в цій філософії акцент вивчення об'єкта зміщується з природи на людину як представника культурних процесів. Знайдемо концепти, структури систем буття особистості, де субстратом залишається людина в ідеях представників даного блоку філософії.

І. Кант як представник ідеалізму вважав, що знання про предметах – це знання явищ, а не сутності речей, яку він визначив як «річ-у-собі». «Антропологія Канта говорить про звичайну людину, але з погляду глибокого філософського світогляду. Цей світогляд Кант виробляв в своїх відомих роботах, присвячених теоретичній і практичній філософії, в «Критиці чистого розуму», в «Критиці практичного розуму», «Критиці здатності судження» та ін. «Антропологія» – робота прикладна. У ній абстрактні філософські положення, які Кант виробляв все своє життя, застосовуються до самого цього життя, до одного з видів розумних істот, яких називають людьми» [10]. За І. Кантом, «людина – істота двоїста: тіло – зі світу феноменів, явищ, душа ж – у світі речей у собі. Людина має вільну волю, яка і дає моральні закони – закони добра» [11]. «Річ-у-собі» не пізнавана, на думку філософа. У його етичному вченні був розроблений моральний закон (категоричний імператив), за правилами якого повинна жити людина. Цей закон я пропоную прийняти за реляційний концепт

системи (Р), якому буде відповідати атрибутивна структура, що складається з вимог до поведінкової діяльності людини: 1. Роби згідно з правилами, які можуть стати загальним законом. 2. У вчинках виходь із того, що людина – найвища цінність. 3. Всі вчинки повинні робитися на благо суспільства [12].

Г. Гегель свою антропологію направляє на вивчення конкретної індивідуальної людської душі. «Можна сказати, що суб'єкт у Гегеля, який у «єнській» «Феноменології» немов висів у порожнечі, вперше стає цілісним людським індивідом <...> Більш того, виявляється, що у Гегеля є людина як ось ця конкретна людина, в єдності його душі і його свідомості, антропології та феноменології, і в христологічній підставі його суб'єктивності <...> Душа, оскільки вона людська душа, не зводиться у Гегеля до природного, а, навпаки, володіє духовним призначенням – більш того, сама людська «природа» пронизана духом, підпорядкована йому і належить онтологічно вже до області духовного, а не природного. Сама людська плоть, відповідно, повинна бути структурована духом <...> Визначення людської природи – дух, а не «природа», до того ж дух саме як виключно людська можливість – можливість перетворення до «вільного духу <...> людська душа <...> за своєю суттю інакшесть щодо області природної визначеності» [13, с. 95–100].

Властивість цілісності людського індивіда (єдність душі і свідомості) можна поставити в атрибутивний концепт системи (Р). Співвідношення відчуттів і сприйняття, зв'язок сприйняття і розумового мислення, взаємовідношення розсудку і розуму, роль праці в розвитку психіки і т. д. у Гегеля можна прийняти за реляційну структуру системи буття особистості (R). «Все міститься у відчутті, і, якщо завгодно, все що виступає в свідомості духу і в розумі має у відчутті своє джерело і свою першооснову; бо джерело і першооснова і не позначають нічого іншого, як той найперший безпосередній спосіб, в якому щось проявляється» [14].

Пропоную ще один варіант системи буття людини за Г. Гегелем. Проведемо подвійне системне моделювання. Його вчення про людину і дух можна визначити таким чином: за концепт системи я приймаю єдність суб'єктивного і об'єктивного в людині, тобто абсолютний дух. Ставлення «єдності» вказує на реляційний концепт. Атрибутивною структурою можуть стати властивості, що формуються у людини у взаємодії з колективом. У Гегеля – це об'єктивний дух. Людина визнає інших людей рівними собі, починає сприймати їх як духовних істот, до яких слід ставитися з повагою. Приходить усвідомлення, що свобода одної мислячої істоти закінчується там, де починається свобода іншої. Ступінь – об'єктивний дух, життя людей у колективі [15]. Субстрат системи – це розумна людина, котра живе в природному стані, під впливом природи, підкоряючись інстинктам. Людина є на цьому ступені у Г. Гегеля суб'єктивним духом.

Концептом системи буття людини у Л. Фейербаха може бути головна життєва установка, що полягає в прагненні до щастя і його пошуку. «Епоха, в яку розвивалося вчення німецького філософа Людвіга Фейербаха, вважалася завершальною стадією класичної філософії, а також першим етапом розвитку матеріалізму. Основними рисами цієї нової течії стала критика ідеалізму і обґрунтування чуттєвості як кращого способу пізнання» [16]. Філософ вважав, що людина, об'єднуючи в собі матеріальне і ідеальне, наділена такими характеристиками як воля, бажання, розум, почуття, хоча і є біологічною сутністю. Ці характеристики можна прийняти за атрибутивну структуру буття особистості.

Можна уявити концепцію матеріалістичної антропології у Л. Фейербаха інакше. Подвійне системне моделювання припускати атрибутивний концепт і реляційну структуру. Таким атрибутивним концептом може стати ідея Фейербаха про те, що «Бог – абсолютна людина, тобто образ, що відображає у свідомості людей їх власну сутність» [17]. Реляційною

структурою може стати «антропологічний принцип, який полягає в необхідності визнання єдності матеріальної і духовної сутності людини. Дійсне відношення мислення до буття, за Фейєрбахом, в тому що буття, матерія є суб'єкт, а мислення – предикат, тобто властивість матерії» [17]. На місце відносини мислення до буття, основним принципом стає ставлення людини до світу. Така реляційна структура реалізується на субстраті людина.

Таким чином, ми показали, як можна змоделювати подвійне визначення системи буття особистості в концепціях І. Канта, Г. Гегеля, Л. Фейєрбаха, тобто представили дві різні системи з різними концептами і структурами для кожної філософської системи, однак одним і тим же субстратом, що не суперечить правилам визначення системи в системно-параметричному аналізі. Виділили основні проблеми, структурували їх властивості та відносини, використовуючи уявлення системно-параметричного методу.

Провели синтез філософських ідей німецького Просвітництва та показали, як можна систематизувати ці ідеї за допомогою методу компонування і подвійного системного моделювання. На практиці висновки цього дослідження можна використовувати в педагогічній діяльності у вивченні історії філософії, історії філософської антропології та ін., метод компонування допомагає поглибити і засвоїти знання студентам про ту чи іншу філософську систему.

Список використаної літератури

1. Философия науки: системный аспект : учебное пособие / А. Уёмов и др. Одесса : Астропринт, 2010. 360 с.
2. Чайковский А.В. Некоторые проблемы синтеза и анализа систем. *Логика и методология системных исследований*. Киев – Одесса : Вища школа, 1977. С. 125–133.
3. Чайковский А.В. К проблеме исследования процессов дифференциации и интеграции науки. *Философські пошуки*. Вип. XI – XII. Львів – Одеса – Хмельницький. 2001. С. 292–295.
4. Лессинг Г.Э. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Лессинг,_Готхольд_Эфраим.
5. Фридендер Г. Готхольд-Эфраим Лессинг. URL: http://www.lib.ru/INOOLD/LESSING/lessing.txt_with-big-pictures.html.
6. Гердер И.Г. URL: https://ru.wikipedia.org/wiki/Гердер,_Иоганн_Готфрид.
7. Виндельбанд В. От Канта до Ницше: история новой философии в ее связи с общей культурой и отдельными науками. Москва : Канон-пресс, 1988. 496 с.
8. Чельшев П.В. Ф. Шиллер об эстетическом воспитании человека. Издательство «Грамота», 2014. № 8 (46). Ч. 2. С. 195.
9. Просвещение в Германии. URL: <http://rushist.com/index.php/tutorials/kareev-tutnewtime/625-sturm-und-drang>.
10. Что такое человек? URL: <https://www.kantiana.ru/about/kant/page10.php>.
11. Философия Канта для гуманитариев. URL: https://pikabu.ru/story/filosofiya_kanta_dlya_gumanitarijev_5384038.
12. Немецкая классическая философия. URL: https://pidruchniki.com/70219/filosofiya/nemetskaya_klassicheskaya_filosofiya.
13. Чепурин К.В. Антропология. Христология и эсхатология Гегеля. Вестник ПСТГУ: *Богословие. Философия*. Вып. 2 (40). С. 95–100
14. Овсянников М.Ф. Гегель. URL: <https://biography.wikireading.ru/51503>.
15. Вдохновляющие труды философии Гегеля. URL: <https://mystroimmir.ru/filosofiya/gegel.html><https://mystroimmir.ru/filosofiya/gegel.html>.
16. Философия Фейєрбаха. URL: <https://germanexpert.ru/filosofiya-fejerbaxa>.
17. Фейєрбах Людвиг. URL: <https://vikent.ru/author/471/>.

**THE SYSTEM COMPOSITION METHOD AND DUAL SYSTEM
MODELING OF PHILOSOPHICAL IDEAS OF REPRESENTATIVES
OF GERMAN PHILOSOPHY XVII – XIX CENTURIES**

Alla Nerubasska

*Odessa National University of I.I. Mechnikov,
Faculty of History and Philosophy,
Department of Philosophy and Methodology of Cognition
Dvoryanska str., 2, 65000, Odesa, Ukraine*

This paper contains a system analysis of human existence in the Age of Enlightenment (or the Age of Reason) and the Modern Era in German philosophy. It shows the way the system composition method may be applied to some ideas of German philosophers (G.E. Lessing, J.G. Herder, F. Schiller). The author performed modeling of dual systems of the human existence in the concepts of I. Kant, H. Hegel, and L. Feuerbach and identified their concepts (attributive and relational), the structures (attributive and relational) and the substrate being the same in the presented systems – a human.

Key words: human, being, system, concept, structure, substrate, composition.